

BÁRDOS DÓRA

Egy kötelező olvasmány olvasási vetületei

A középiskolai kerettanterv magyar irodalomból elsőrendű célkitűzésként jelöli meg az irodalmi műveltség elsajátítását és a pontos szövegértés képességének megszerzését. Ugyanakkor közismert problémája az oktatásnak, hogy különösen a középiskolások igen keveset olvasnak, gyakran azt is rossz stratégiákkal, kötelességből, így olvasói élmények, átélés, valódi befogadás nélkül. Különösen nagy gond ez a kötelező olvasmányok tanítása, feldolgozása esetében, amikor alapvető elvárás, hogy a tanulók ne csak felületesen ismerjék meg a szövegeket, hanem be is hatoljanak azok mélyére, elemezve, véleményt alkotva róluk.

William Shakespeare *Romeo és Júlia* című drámája a 9. osztályos tananyag része. Bár kamaszhősei, jól követhető, izgalmas története miatt „könnyű” kötelező olvasmánynak látszik, olvasói előtt gátként tornyosulhat, hogy a mű a mai gyerekektől idegen korba, látszólag idegen erkölcsi, etikai viszonyok közé vezet. Megjelenik benne az öngyilkosság témája, amelyet tapasztalataim szerint a lányolvasók hajlamosak elutasítani, és a romantikus, örök szerelem gondolata, amely a fiúk számára fogadható el nehezen. Maga a műfaj is gátló tényező lehet, hiszen olvasás közben meg kell elevenednie a drámaszövegnek az értelmezéshez.

A téma lezárásaként megírt fogalmazásdolgozatok alapján szeretném bemutatni, milyen olvasási stratégiákat választott ki egy gimnáziumi osztály a *Romeo és Júlia* feldolgozásakor, hogy hogyan adták vissza befogadói élményüket saját írásaikban. A művek elkészítéséhez a tanulóknak már kész olvasásélményekkel kellett rendelkeznie. Természetesen a dolgozat írása közben használhatták a dráma szövegét, vagyis igénybe vehették a kereső, áttekintő vagy felidéző olvasási stratégiákat saját szövegalkotásuk segítségéül.

A másfél oldalas dolgozat megírásakor a tanulók három feladat közül választhattak. Az első kettőben jellemezhetek egy szabadon választott szereplőt a darabból, vagy bemutathatták a *Romeo és Júliát* reneszánsz tragédiaként. E címeknek a megírásához a darab cselekményének részletes ismeretén kívül felhasználhatták mindazt, amire az órai beszélgetések, feladatmegoldások során rájöttek, illetve a tankönyv rövid jellemzéseire, elemzésére is építhettek. Mindkét cím egyfajta értekezés, érvelő szöveg létrehozását kérte, de mindkettő alkalmas volt az egyéni, olvasói vélemények kifejtésére is. Számos érdekes megoldás született e két témában, ami bizonyította, hogy a tanulók nagy része nemcsak az értelmező, de a kritikus, bíráló olvasási képiséget is elsajátította már.

Ám az osztály többsége a harmadik feladatot választotta, s ebben a témában született a legtöbb kiváló dolgozat is. A „...könnyel jegyzi majd a krónika” – *Így történt* cím önálló művet, történetet várt el, amelyben a szerző újrameséli a dráma cselekményét

vagy annak bármelyik elemét, részletét. Shakespeare történetén nem lehetett változtatni, de bármilyen bővítés, megoldás, nézőpont megengedett volt. Ez a feladat igen izgalmas eredményeket hozott, hiszen kiválóan reprezentálja a tanulók fantáziáját, olvasási, befogadói stratégiáit, hogy hogyan voltak képesek újraolvasni, újra létrehozni a *Romeo és Júliát*.

A fogalmazások indításai gyakran tudatos, szerzői ötletüket professzionális módon kidolgozó elbeszélőket sejtetnek. Egy példa. *Búsan sikolt a magányos pacsirta bele a messzeségbe, íme az álmos Nap lassan kúszik felfelé a csillagokkal harmatozott, rózsaszín égre. Minden olyan idilli, csak egy árny szökik át a kerten, hogy aztán eltűnhessen talán mindörökre szemeim elől.* – kezdődik egy emlékezés a kétségbeesett Júlia tollából a nászéjszaka reggelén. Miközben szerzője látszólag a lassítás eszközével él, a költői, részletező leírás mesterien magában rejti az összes fontos, apró információt: ott feszül mögötte a hajnal érkezése, a búcsú képe, a teljes *Ne félj, szerelmem, nem pacsirta szól* – jelenet shakespeare-i, ellentmondásos sietőssége, amely szépen ellenpontozza a dolgozat egész bevezetését.

Hasonlónak tűnhet a következő példa: írója igyekszik hagyományos olvasói elvárásokat felidézni, hogy meglepetése (a narrátor kiléte) annál hatásosabb legyen. *Sötét volt. A Hold sem bújt elő a felhők mögül. Gazdám csak állt, lába földbe gyökeredett. Soha nem láttam még ilyennek; ilyen reménytelen, bús, mindenre elszánt szerelmesnek. Csipp-csöpp. Pár vércsepp csordult végig pengémen. Előttem, mint egy hős, bukott lovag, úgy feküdt Páris, karját széttárva, holtan.* Elbeszélőnk, Romeo kardja csak a hatodik mondatban fedí fel magát félig-meddig, miközben az olvasó elvárás-horizontján a narráción töprengve végigfut a Baltázár/Boldizsár – Páris apródja – ismeretlen szolgáló ötletsor. Találó a szöveg minden alkotóeleme is. Azonnal megfog erős atmoszférájával, váratlan mondathosszaival, ismétléseivel, s a Romeo bemutatása előtt már megjelenő, szuggesztív Páris-képpel (*hős, bukott lovag, karját széttárva, holtan*), amely teljesen eredeti, hiszen Páris a műben *szép gróf, dúsgazdag, művelt, finom*, Romeo-nak pedig halála pillanatában *jámbor ifjú, fiú*, lovagiasságára azonban csak tetteiből lehet következtetni.

Igazi in medias res kezdés a következő: *Álmomban meghalt a lányom, s a sírjánál állva sirattam, de felébredve belecseppentem a valóságba. Meghalt az én kis Júliám. Megyek, és friss virágot teszek a sírjára.* – szólal meg egy babonákkal és szomorúsággal teli dajka. E dolgozat szerzője is könnyedén dramatizálja a szituációt. Egy apró információ, a dada Júliával egyidős lányának korai halála megdöbbentően eredeti indítóképre ihlette a dolgozat szerzőjét, aki nagy rutinnal folytatja az élménykeltő elbeszélést: a dada *barátosnéjának* meséli el a szerelmi drámát stílusos helyszínen, a temetőben, olyan egyéni megjegyzésekkel tarkítva, mint: *Ha a két uraság kibékült volna, most nem itt sírnék, hanem az én Júliám haját fonogatnám.*

Mercutio történetét indítja egy tanuló a következő jelenettel: *Magasan jár már a nap. Az az átkozott cseléd. Nem megmondtam neki, hogy ma korán akarok kelni? Erre már dél van. Gyorsan összekapom magam – hogy tehetném gyorsan? Mely fehércseléd nézne egy sebtiben összedobott Mercutióra? Lassan járj, tovább érsz, tartják.* Dolgozatában a szerző megkísérli a lehetetlent, a darabban oly rejtélyes Mercutio belső ábrázolását. Az általában bölcsnek és cinikusnak elemzett ifjúból így lesz nála inkább az éle-

tet túl könnyen vevő, örömeiket kereső, a nőket semmire sem becsülő, kissé éretlen, „szétesett”, hetvenkedő kamasz. Nem érti a szerelmet, így beszél: *Őrült ez a fiú, olyan lányt akar, akit farkasok őriznek, s kalitkában tartanak, kinek többet jelent szűzi énje, mint a szerelem. Ki keres ilyen partnert? Legyen szép és dacos, majd könnyen kapható. A bálós házba lépve megnyugtatja magát: ... milyen fényűző palota, de fel sem ér a miénkkel! Hát neked csak ennyire futja, te nagyszájú Capulet?* Ugyanakkor a dolgozat írója a történetben hűséges marad Shakespeare-hez, és szépen összeegyezteti saját Mercutioja jellemét az „eredeti” cselekedeteivel, megteremtve így egy saját, számára is érdekes és érthető alakot – Shakespeare-ből.

Szembeállítható az előbbivel egy „megbízható” Mercutio, akit aggódása és felelősségérzete emel ki fiatal társai közül. *Mint már mondtam, Capuleték báljára indultunk. – meséli. – Romeo még mindig nem felejtette el Rózát. Eszét teljesen elvette a szerelem, egy valamirevaló gondolata nem volt. Nekem más járt a fejemben, a lebukás. Nem gamat féltettem, hanem Romeót. Ez a szerelmes bolond bármire képes lett volna Rózáért.* Természetesen megérzése nem csal, hiszen a „lebukás” Tybaltnak köszönhetően valóban eléri Romeót. A dolgozat Mercutioja ezután azért aggódhat, hogyan fog kikeveredni Romeo a hozzá méltatlan szerelemből, később pedig kimenekülni a Capuletek gyümölcsöskertjéből. Ismét egy teljesen önálló alak született, aki valószínűleg közelebb áll a dolgozat írójához, mint egyszerűen a shakespeare-i Mercutio, de ismét összhangban van az eredeti szereplővel.

A választott elbeszélő egyéni hangjának megtalálása számos dolgozat írójának kiválóan sikerült. Gyakori a jellemek pontos kifejezése retorikai és stílusfordulatokkal, a szöveg tagolásával, szólások, idiómák használatával. Egy romantikus, részben modern, részben szentimentális Júlia töprengései kiválóan hatnak a zaklatott mondatszerkesztéssel, ellentétezással. *Hogy lehet így élni? Két férjjel, miközben az, akit szeretsz, száműzött. Tudod mit, kétszínű világ! Ha te az lehetsz, majd én is az leszek. Bocsánatért esedezem, miközben ordítani volna kedvem. Tényleg nem ismertek, ha ilyennek hisztek. Mintha belülről valami széttépte.*

Egy bálozó Romeónál különösen eredeti, személyes hangú hasonlatok váltják fel Shakespeare ismert, költői képeit: *Csodálatos volt. Rózához még csak hasonlítani sem lehetett. Szeme, mint az égi madarak kékes tolla. Ajka, mint az érett paradicsom, illata, mint édesanyámé.*

Kiválóan ellentétes az a lányszerző, akinél a Mantovában várakozó Romeót akkor éri Júliája halálhíre, amikor a jövőt tervezgeti ekképpen: *Elképzeltem, amint tíz évvel később egy kis házban, a patak partján éldegélünk, és egyetlen kislányunkat nevelgetjük. Gyönyörű, akár Júlia.* A dolgozatban újraírásként, ráfelelésként a shakespeare-i tragédiára tündérmese kerekedik a két szerelmes halála után, s szinte népi legendába illő módon keresi és találja meg Romeo a mennyországban elrejtőzött Júliát. Ez a megoldás már messze van Shakespeare jellemeitől és lélektanától, de mindenképpen ötletes, irodalmi befejezés.

Az egyik szövegben a diákszerző nagy figyelemmel építi fel a tudós, humanista Lőrinc barát alakját, úgy ügyelve minden részletre, ahogyan azt Shakespeare is tette Lőrinc nagy monológjában. A dolgozatról érezhető, hogyan viszonyít minden drámai történetét Lőrinc saját csendes élete megszokásaihoz: *Az egész történet egy vasárnap kez-*

dődött, amikor épp kertemet gondoztam. Vagy: Másnap reggel, amikor épp gyóntattam, ...Szerencsére eszembe jutott, hogy János barát az egyik keleti útvjáról egy különleges növényvel lepott meg, mert tudta, hogy nagyon érdekel a növénytan. Később a könyvtárban utánaolvastam, hogy a növény gyökerét megfőzve egy olyan szert kapunk, ami a tetszhalál állapotát idézi elő 42 órára. Kert és gyóntatószék, könyvtár és keleti utazás: egy egész ismeretlen, megíratlan világ tárul fel Lőrinc alakja mögött, aki Romeóról és Júliáról szóló elbeszélését kifogástalanul prédikálva zárja: *Nos, barátaim, ez is példa volt arra, hogy mit tesz a harag és a bosszúvágy. Ti soha se essetek ebbe a hibába, szeressétek felebarátotokat, és ne haragudjatok senkire. Dicsértessék! És most mondjatok el egy miatyánkot!*

Az elbeszélői szerepek választásakor megjelenik több Rosencrantz és Guildenstern is. Ahogy Tom Stoppard is a „nagy történetből” mit sem értő legmellékesebb mellékszereplők pártörténetét állította Hamlet tragédiája mellé, úgy került az osztályban a sok Romeo, Júlia, Mercutio és Lőrinc mellé néhány átlagember-elbeszélő. *Én siettem barátnőmhöz egy jó kis beszélgetésre, de volt valami furcsa a levegőben.* – kezdi „vallo-mását” a kettős párbaj egy szemtanúja. Nem véletlen a vallomás szó, mintha egy Simenon-krimi semmit sem értő, fontoskodó átlagember-tanúja került volna át Shakespeare univerzumába a dolgozatban. Émelyítően pontos és érzéketlen leírása tárgyilagosan mutat be egy Shakespeare-nél drámai, véres pillanatot, miközben a mi elbeszélőnk egyedül saját magára koncentrál. *Jött Mercutio és Benvolio, a két komisz fiatal. Már csak Romeo hiányzott a mesterhármashól. Nem hallottam az égvilágon semmit, de azt láttam, hogy Benvolióra támaszkodva Mercutio bement egy házba, majd kis idő után ki-jött Benvolio. Gondolom, ekkor halt meg Mercutio. Tudtam, hogy ez a Verona már nem az, amit én annyira szerettem. Ahol felnőttem, ahol szerelmes lettem. Verona a gyűlölet helye lett.*

Egy másik kisember, a sír egy óre levélben emlékezik a következő dolgozatban. *Örülök, hogy végre vége ennek a sok hercehurcának.* – írja. – *Nem tetszett túlságosan a folyamatos megerősített kriptáórség. Túl nagy felhajtást csaptak, pedig csak két ostoba fiatal volt...* Az elbeszélő következetesen szedett-vedett társaságnak és suhancoknak nevezi Romeókat, s csak magával foglalkozik. *Látod, milyen az új város, ahova költöttem? De végre nyugalom van. Nem tudom, mikor kapod meg a leveletem, mert pestis miatt el vagyunk zárva.* A dolgozat szerzője azonban épp a stílusterés határán megenged magának néhány intellektuális kikacsintást. *Tudod, az én harminchárom esztendőmmel már sok mindent megéltem...* – bölcsekedik a „tapasztalt” elbeszélő. A beszámoló egy másik részében elhangzik: *(Romeo) a sírboltban Párist találta, s őt is megölte. Hát tudod, ilyenek ezek a sorozatgyilkosok...*

Találó ötletre épül az az elbeszélés, amelyben a Capulet ház szolgája emlékszik vissza a drámára, amiből szintén semmit sem ért. Meggyőződése, hogy minden másképpen alakult volna, ha idejében megtanul olvasni, s nem adja Romeo és társai kezébe a bálra szóló meghívókat. A mi lett volna, ha...? gondolata és mérhetetlenül erős büntudat lengi be a tragikomikus elbeszélést, amelyben hősünk felváltva kárhoztatja önmagát, körülményeit, a sorsot. *Bár ne lettem volna ott, csak akkor az egyszer az életben ne Capulet uram mellett szolgáltam volna. De nem tehetek róla, hogy szegény családban születtem, s nem volt pénzünk okításra, s így nem tanultam meg olvasni s írni.* Végül –

hiába tanult meg már olvasni – eljut az öngyilkosság gondolatáig: *Jer, drága pennám, vess véget az egésznek.* – zárja írását és életét, szinte – nagy valószínűséggel véletlenül – Csehov csinovnyikjának hétköznapi tragédiáját idézve.

A rengeteg egyéni ötlet és megoldás közül ki kell emelni a versek használatát. Közben általános tapasztalat, hogy kevés diák képes professzionálisan rímelni, nehezen ismerik fel a ritmika, a hím- és nőrímek jelentőségét, a dolgozatírók nagy része mégis használt verseket művében. Ezek részben intertextuális idézetek Shakespeare-ből; egy dolgozatban például a dada idéz emlékezetből négy rímelő sort Júliától a darabból, mondván, hogy Júliának ezt a szép „versét” sose fogja elfelejteni – kérdés, ki itt a naiv olvasó/hallgató: a szövegben megteremtett dajka, vagy a dolgozat írója tekinti kis verseknek a rímelő részleteket.

Gyakoribb azonban az önálló vers, olyan rímeléssel, amilyen az egyes szerzőktől telik, ugyanakkor rengeteg érdekes ötlettel. Kérdés, hogy Shakespeare szép költői sorai adták-e hozzájuk az ihletet, vagy inkább a tanulók tudják könnyebben kifejezni érzelmeiket, ötleteiket versben. Kérdés, azért használtak e néhányan verseket, mert (a dal-szövegekhez hasonlóan) ezeket érzik igazi szövegnek, mindennapibbnak, vagy épp ellenkezőleg, a verset magasabb rendű, „irodalmibb” szövegformának érzékelik, mint a prózát, s ezért illesztik be néhány kitüntetett helyre.

Született verses rejtvény:

Ki e sorokat írta, nem büntelen,

a történetben megláthatod titkos nevem. – kezdi egy titokzatos elbeszélő, akiről csak a mű végén derül ki, hogy Lőrinc barát.

Elcsattant két csók, olaj volt a tűzre. Majdnem lebuktunk, de megérte. – tér át rímes prózára egy Mercutio, hogy felgyorsítsa az eseményeket. S folytatja: *Ilyen boldognak még nem láttam Montague úr fiát, s nem csak őt, de Júliát.* Vagy: *Kardok röppentek elő a tokból, vívni kezdtem Tybalttal e nyomós okból.* Miközben izgalmas a megoldás, a szöveg elkezd a stílustörés felé táncolni. A bökrímek ötletesek, de jobban illenének egy mulatságos állatmeséhez, mint a tragédiához. Persze helyükre kerülhetnek, ha feltételezzük, hogy Mercutio halála pillanatáig tartó szellemességét és cinizmusát érzékeltetik.

Egy Júlia prózában írja le emlékeit tetszhalála estéjéig, elbúcsúzik, majd következik ez a vers: koronaként, zárásként, nyilván már a kriptában odaírva a szöveg végére, mint Júlia búcsúéneke:

Felkelésemig nem tudom, mi történt,

csak azt, engem ismét nagy csapás ért.

Romeóm mellett, halott, nem lélegzik,

csakán ajkán egy csepp méreg feltűnik.

Hamarosan kioltom tűrével életem,

csak utoljára megcsókolom édesem.

Hasonló szituációban alkalmaz ennél is érdekesebb megoldást egy másik szerző. Júlia naplója-elbeszélése kis verssel kezdődik:

Kedves naplóm, úgy döntöttem,

Könyvbe jegyzem történetem,

Hogy mindenki megtudja,

Kiért halt meg Júlia.

A záró sor természetesen az álhalálra vonatkozik, s Júlia aggodalommal és reménnyel telve ott fejezi be prózában írt naplóját, hogy beveszi Lőrinc barát porát, s álomba hanyatlik. Emlékezését azonban nem ő, hanem hűséges, gyászoló dajkája fejezi be. Megtalálva a naplót, maga is verssel folytatva leírja Júlia tényleges halálát, lezárja boldogtalan történetét. A dajka versében a megismétlődő refrén már Júlia valódi halálát siratja.

*Jaj, drága szeretett Júlia,
Legalább nekem, dajkámnak szólhattál volna,
Megírom történeted,
Befejezem, mit elkezdtek,
Hogy mindenki megtudja,
Kiért halt meg Júlia.*

A dajka egy palimpszeszt szöveget ír tovább, ír át, elkészíti Júlia versének intertextuális változatát, amelyben a vendégszöveg ellentétes tartalmúvá változik az újraírás során, s mindez a posztmodern ötlet egy tizenöt éves lány sajátja.

A példák még sokáig sorolhatóak lennének. De azt hiszem, a fentiekből feltétlenül kiderült, hogy (számomra is) meglepően sokoldalú, változatos és nagyszámú olvasási módszert, stratégiát alkalmazó diákközösségről van szó.

Minden irodalmi szöveg iskolai feldolgozásakor felmerül a kérdés, hogyan kell tekinteni egy drámára, versre, regényre. Olyan információkat adó szöveggént is kell nézünk, amit feltétlenül szükséges elemezni, értelmezni, hogy róla szóló ismereteket szerzhessünk, vagy egy műalkotás megismerése a cél, s a fontos pusztán azt elérni, hogy bármilyen módon hasson az olvasóra, megkezdődjön az interakció szöveg és befogadó között. Nyilván a válasz: mindkettő, de az iskolai tanterv, tananyagbeosztás inkább az elsőt emeli ki és támogatja. A dolgozat harmadik címének megírásához azonban nem volt szükség megtanulható, bemagolható háttér-információkra, kizárólag a szövegre, a befogadói élményre és kreatív olvasói magatartásra, amely lehetővé teszi hypertextuális, imitált szövegek létrehozását.

Mivel ezek nagyrészt kiválóan sikerültek, úgy gondolom, már a különböző kötelező olvasmányok megismerése, feldolgozása során is mindenképpen fontos az ilyen módon újraíró, újramesélő, de egyúttal önálló (mű)alkotásokat létrehozó módszer alkalmazása. Érdekes módon ennél a nehéznek látszó, önálló szövegalkotási képességeket követelő témánál hamarabb és – talán a gyerekek számára is élvezetesebben – jött létre a dialógus a szöveggel, mint az elemző, leíró, értekező, érvelő feladatok esetében, amelyek írásakor néhányan „elrejtették” saját élményeiket, véleményüket, olvasóvá válásuk bizonyítékait bemagolt, betanult, elvárt tartott szövegek felmondása/leírása mögé. Kár, hogy a jelenlegi oktatás leginkább az utóbbit várja el egy diáktól: ezzel esetleg visszatartva őket attól, hogy végigjárva az iskolát is olyan gondolkodó, fantáziadús, s a műalkotásoknak különleges, egyéni válaszokat adó emberek maradjanak, amilyenek tizenöt évesen voltak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

ECO, Umberto: *Hat séta a fikció erdejében*, Bp., Európa, 2002.

GENETTE, Gérard: *Transztextualitás, Helikon* 1-2., 1996, 82-90.

GÓSY Mária: *Pszicholingvisztika*, Bp., Egyetemi Könyvtár, 1999, 235-238.

Kerettanterv: gimnáziumi oktatás, magyar nyelv és irodalom, 9-12. évfolyam, <http://www.okm.gov.hu/main.php?folderID=390&articleID=2290&ctag=articlelist&iid=1>

STEKLÁCS János: *Olvasási stratégiák, szövegértő olvasás: Az olvasásértés tanítása és fejlesztése a stratégiai olvasásra épülő kísérleti fejlesztő programban*, http://steklacs.blogter.hu/?post_id=197719

TÓTH Beatrix: *A szövegértés fejlesztésének elmélete és gyakorlata, Magyar Nyelvőr*, 2006. október-december, 457-469.

Dóra Bárdos: About the reception of a compulsory reading

The most important goal of the frame curriculum of the subject Hungarian Literature in secondary schools is the acquisition of literary education. In spite of the fact research examinations and literature teachers prove in complete agreement, the school-girls and school-boys read (for pleasure) only rarely. In this survey the reception of Shakespeare's drama „Romeo and Juliet” was analysed among ninth grade students. An essay serves as ground for this. Students could choose among three topics: they could write about some persons of the play or performed it as a type of renaissance play.

Dóra Bárdos: Leseperspektive einer Pflichtliteratur

Das Hauptanliegen des Rahmenlehrplanes im Fach Ungarische Literatur ist die Aneignung der literarischen Bildung. Demgegenüber beweisen die Untersuchungen und die Literaturlehrer, dass die Mittelschüler sehr wenig lesen. Die Autorin analysiert – auf Grund des Dramas „Romeo und Julia” von Shakespeare – die Annahme der Lektüre im Kreise der Schüler der 9. Klasse. Die Analyse basiert auf einen Aufsatz, in welchem die Schüler unter Möglichkeiten zu wählen hatten: die Präsentierung einer Gestalt des Werkes, nach freier Wahl, oder die Darstellung des Werkes „Romeo und Julia“ als eine Renaissancetragödie.